

شایستگی مهم‌ترین مورد

بزرگ‌تر عظیم محبی
دکترای علوم تربیتی

کلمه شایستگی یکی از واژه‌های کلیدی در مبانی نظری تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران است. اما هنوز این مفهوم به درستی تبیین نشده و در طراحی و اجرای برنامه‌های درسی و تربیتی در حد مطلوب به آن توجه نشده است. لذا نظر به اهمیت موضوع به عنوان چراغ راه تحول آموزش و پرورش، نکاتی تقدیم می‌شوند:

منظور از شایستگی‌ها، مجموعه‌ای ترکیبی از صفات‌ها، توانمندی‌ها و مهارت‌های فردی و جمعی ناظر به همه

جنبه‌های هویت است که متربیان در جهت درک موقعیت خود و دیگران و عمل فردی و جمعی، برای بهبود مستمر آن، باید این ویژگی‌ها را کسب کنند. کسب شایستگی‌ها ناظر به عمل آگاهانه و اختیاری متربیان طی فرایند مستمر تربیت است. شایستگی‌ها را می‌توان به دو گروه پایه (مشترک) و ویژه تقسیم کرد. شایستگی‌های پایه آن دسته از صفات، توانمندی‌ها و مهارت‌ها هستند که متربیان باید آن‌ها را برای وصول به مرتبه‌ای لازم از آمادگی عموم افراد جامعه برای تحقق حیات طیبه کسب کنند. شایستگی‌های ویژه هم آن گروه از صفات، توانمندی‌ها و مهارت‌ها هستند که افراد بر حسب علاقه و استعداد و نیازهای خاص جامعه باید آن‌ها را کسب کنند (مبانی نظری سند تحول، ص ۱۳۸)

کسب شایستگی‌ها پیش شرط تکوین و تعالی هویت متربیان است. بنابراین، شایستگی‌ها بیان تفصیلی یافته‌ای از این هدف تلقی می‌شود. در عین حال، به عنوان رسالت (مأموریت) آموزش و پرورش تلقی شده است (همان، ص ۳۷۷). «فراهم آوردن زمینه نظام‌مند و عادلانه کسب شایستگی‌های فردی، خانوادگی و جمعی، به منظور دستیابی به مرتبه قابل قبولی از آمادگی جهت تحقق حیات طیبه در همه ابعاد.»

بر اساس این مأموریت، شایستگی‌های مشترک عبارت‌اند از:

- دین‌دار (مؤمن به باورهای اسلام ناب، علاقه‌مند به ارزش‌های اصیل و عامل به دستورات و احکام اسلامی)؛
- مؤدب و متخلق به آداب و اخلاق انسانی و اسلامی؛
- حقیقت‌جو، خردورز و پرسشگر؛
- انتخاب‌گر و آزادمنش؛
- حق‌محور و مسئولیت‌پذیر نسبت به خدا، خود، جامعه و طبیعت؛

- عدالت‌ورز، ظلم‌ستیز، مهربان و صلح‌جو؛
- سالم و بانشاط؛
- امیدوار نسبت به آینده و منتظر برپایی جامعه عدل جهانی (جامعه مهدوی)؛
- قانون‌گرا، منضبط و نظم‌پذیر؛
- خودباور، دارای عزت نفس، مصمم و بااراده؛
- پاک‌دامن، باحیا، امین، بصیر و حق‌شناس؛
- وطن‌دوست و استقلال‌طلب؛
- جهادگر، شجاع و ایثارگر؛
- مقتصد، خلاق و کارآفرین؛
- جمع‌گرا و جهانی‌اندیش؛
- دارای ذائقه هنری و زیبایی‌شناختی (همان، ص ۳۳۸ و ۳۳۹).

بر اساس این مأموریت، مدرسه به عنوان کانون عمل و جلوه عینی نظام تربیت رسمی و عمومی، زمینه کسب شایستگی‌های لازم را در متربیان، برای درک و اصلاح موقعیت، فراهم می‌کند (همان، ص ۳۵۷) و برنامه‌های درسی به عنوان بستر این مأموریت تلقی می‌شود (ص ۳۷۲).

رویکرد اصلی در برنامه‌های درسی برای تحقق این مأموریت، موقعیت‌محوری و یکپارچه‌نگری است. بر اساس این رویکرد، در طراحی و اجرای برنامه‌های درسی (تدریس، سنجش و...) چند اصل باید مدنظر قرار گیرند:

- انکا به رویکرد تلفیقی و مسئله‌محور
- انکا به بازآفرینی فرهنگ مدرسه
- توجه به تمام‌ساحتی بودن تدریس
- توجه به کسب شایستگی‌ها به عنوان فرایند دستیابی به معنا (متربی عامل)
- توجه به پرسشگری متربیان در کسب شایستگی‌ها
- توجه به ارزشیابی گروهی

شایستگی	خرده شایستگی‌ها	ابعاد خرده شایستگی (توصیف تفصیلی خرده شایستگی)
هویت اسلامی - ایرانی	هویت دینی معنوی	کشف هدف و معنای زندگی خود بر پایه نظام معنایی دین / برخورداری از احساسات دینی / التزام به معنای دینی زندگی در رفتار و تصمیم‌گیری‌های خود / ابراز علاقه به اولیای دین و الگوگیری از آن‌ها و اظهار بیزاری از دشمنان آنان
	هویت ملی انقلابی	حفظ و پاسداری از زبان فارسی / احترام، قدرشناسی آگاهانه و سازنده نسبت به مؤلفه‌های هویت قومی خود و دیگر اقوام ایرانی / احساس تعلق به امت اسلامی به مثابه جامعه فراگیر ایمانی / افتخار آگاهانه به ایرانی بودن خود و دستاوردهای تاریخ و تمدن ایرانی - اسلامی و انقلاب اسلامی و دفاع از آن‌ها
	هویت خانوادگی جنسیتی	پذیرش نقش‌های خود در خانواده و تعهد نسبت به حریم آن / پذیرش تفاوت‌های جنسی و جنسیتی زن و مرد بر اساس نظام معیار اسلامی و اقدام بر اساس آن‌ها
تفکر	حقیقت‌جویی، جست‌وجوگری و اکتشاف	شوق به کند و کاو و اکتشاف / پرسشگری متناسب / تجربه‌ورزی در موقعیت‌های غیرآسیب‌زا
	تمرکز و بینش (بصیرت)	توجه مستمر و همه‌جانبه به موضوع / ژرف‌نگری در امور به منظور کشف و درک لایه‌های معنایی و باطنی
	تحلیل، استدلال و سنجشگری	توضیح اطلاعات و ایده‌ها / شناسایی، سازمان‌دهی و پردازش (اطلاعات، ایده‌ها و امور) / بازبینی فرایند اندیشه‌ورزی خود به منظور اصلاح و تکمیل آن / ارزیابی (پردازش اطلاعات) و ارزش‌گذاری (قضاوت) معیارمدار
ارتباط مستقوله و مؤثر	خلاقیت و ابداع	برقراری پیوند معنادار میان امور و ایده‌های مختلف، بسط ایده‌ها و خلق معانی و ایده‌های جدید / توجه به جایگزین‌ها و منظرهای متفاوت، پیشنهاد پاسخ‌ها و راه‌حل‌های ابتکاری و عملی کردن آن‌ها
	برقراری و حفظ ارتباط	سازمان‌دهی و بیان خواسته‌ها، احساسات و ایده‌های خود به صورت واضح، قانع‌کننده، محترمانه و متناسب با موقعیت / تحلیل انواع پیام (کلامی و غیرکلامی) به منظور کشف معنا و ارائه بازخورد متناسب / گوش دادن فعال و مؤثر
	اخلاق و آداب ارتباطی	مهرورزی، خیرخواهی و از خودگذشتگی / صداقت در ارتباط با دیگران / رعایت حیا و عفاف در تمام ساحت‌ها و اقسام ارتباط با دیگران / قاطعیت و جرئت‌ورزی در پاسخ به خواسته‌های نابجای دیگران
مدیریت خود	تعاون و کارگرومی	ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی / برنامه‌ریزی و راهبری کارگروهی / مشارکت مؤثر در پیشبرد تحقق اهداف گروه / آموختن از دیگران و یادگیری از همکاران و مشارکت در انجام فعالیت‌های عام‌المنفعه
	تعهد و مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی	حساسیت و تعهد نسبت به مسائل و مصالح جامعه و آینده آن و تحولات پیرامون خود / عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی / تکلیف‌محوری و قانون‌مداری / دعوت به انجام خوبی‌ها و دوری از بدی‌ها (امر به معروف و نهی از منکر) - به مثابه یک وظیفه و حق اجتماعی
	حل تعارض و اختلاف	همدلی، مدارا و هم‌زیستی مؤثر با دیگران در عین تعهد به نظام ارزشی خود / تحلیل ابعاد و ریشه‌های تعارض و تلاش برای (پیشگیری از آن یا) حل آن
میلبریت خود	سواد رسانه‌ای	مواجهه‌سازنده با شیوه‌های تأثیرگذاری انواع رسانه / حفظ و ارتقای حقوق و امنیت خود و دیگران در زیست مجازی / استفاده صحیح از فناوری‌های ارتباطی و محصولات رسانه‌ای / تولید و به اشتراک‌گذاری صحیح و مسنولانه محتوا
	خودآگاهی و خودباوری	آگاهی از افکار، احساسات، انگیزه‌ها و رفتارهای خود / آگاهی از قوت‌ها و ضعف‌ها و ظرفیت‌های خود و اطمینان به توانایی‌های ذاتی و اکتسابی خود
	برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری	تعیین اولویت‌بندی اهداف با در نظر داشتن منابع و محدودیت‌ها بر اساس معنای زندگی خود / طراحی برنامه و اجرا و پایش مستمر آن / مشورت‌گیری و ارزشیابی گزینه‌های پیش رو و پیامدهای انتخاب خود
میلبریت خود	خودباوری	شناسایی سبک یادگیری خود / برنامه‌ریزی برای یادگیری‌های خودآغازگر / اهل مطالعه بودن
	خویش‌بانی و خویش‌داری	احساس احترام و ارزشمندی نسبت به خود (عزت نفس / کرامت نفس) / تأمین متعادل نیازهای زیستی - بدنی خود (تحرک / تغذیه / خواب / بهداشت) / تعدیل امیال و غرایز طبیعی خود / به‌کارگیری راهبردهای تقویت و حفظ اراده، استقامت و تاب‌آوری / تدبیر مطلوب اوقات فراغت با انجام تفریحات سالم و سرگرمی‌های سازنده / پرهیز از رفتارها و عادت‌های پرخطر و آسیب‌زا / پایبندی به نظم و انضباط و مدیریت زمان
	تدبیر معیشت	الزام به ارزش‌ها، آداب و اخلاق معیشتی (رزق‌تألی الهی، قناعت‌ورزی و طمع‌گریزی، تلاشگری و شکرگزاری) / ارتقای قدرت خرید و مدیریت پس‌انداز، بدهی و اعتبار / رعایت حقوق الهی و حقوق مردم در اموال و کسب‌وکار / کسب درآمد حلال از مسیر تولید یک محصول یا ارائه یک خدمت (با در نظر گرفتن کمک به توسعه اقتصادی کشور)

تأکید بر ارزیابی شایستگی‌های پایه
تأکید بر سنجش در خدمت یادگیری
توجه به طیف ظرفیت‌های وجودی (علاقه‌ها و استعدادها)
اصالت قائل شدن برای هویت ویژه (نیازها، علاقه‌ها و رغبت‌ها)
توجه به راهنمایی و مشاوره (همان، ص ۳۷۴).
و ...

بر اساس این اصول، چرخش‌های تحول‌آفرین زیر باید در صدر تحول برنامه‌های درسی قرار گیرند:

از انباشت اطلاعات و حافظه‌محوری به کسب شایستگی‌ها در تمامی ساحت‌ها
از نگاه تجزیه‌ای به نگاه یکپارچه‌نگر و تلفیقی
از برنامه‌های درسی موضوع‌محور به کسب شایستگی‌ها
از یادگیری موضوع‌محور به فرایند دست‌یابی به اندیشه‌ورزی و درک معنا (همان، ص ۴۱۴).

نظر به اهمیت این موضوع، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی جهت تحول برنامه‌های درسی و تربیتی، تبیین شایستگی‌های مشترک را در دستور کار خود قرار داده است.

این شایستگی‌ها در چهار محور اصلی به همراه خرده‌شایستگی‌ها به صورت زیر تولید شده است که نیازمند تأمل و اندیشه‌ورزی است. (غیر مصوب) ❁